

„A bírálóbizottság megállapította, hogy Kardos László tanulmánya kiváló irodalomtörténeti munka, amely mind Tóth Árpád költői pályájának megvilágításában, mind pedig műveinek elemzésében a marxista irodalomesztétika szempontjait úttörő módon alkalmazta. Egyes hiányokra az opponensek rámutattak; e kérdések további vizsgálatra várnak. A bizottság a jelölt választát mintaszerűnek találta: Kardos László az opponensek ellenvetéseit részben elfogadta, részben szilárd érveléssel sikerült saját felfogását érvényesítene. Mindezek alapján a bírálóbizottság egyhangúan javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Kardos Lászlónak a doktori fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta

Gáldi László

a Bizottság titkára

FODOR ISTVÁN: „A NYELVTANI NEM A SZLÁV NYELVEKBEN” CÍMŰ
KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1956. jún. 6-án tartotta meg Fodor István disszertációjának vitáját. A bíráló bizottság elnöke: Bárczi Géza, titkára: Sipos István. A bizottság tagjai: Décsy Gyula, Király Péter voltak.

A kandidátusi disszertációnak két opponense volt: *H a d r o v i c s L á s z l ó* és *S u l á n B é l a*. A bírálók egybehangzóan, s örömmel állapították meg, hogy ez az első általános nyelvészeti dolgozat. Szerintük azonban a téma sokrétűségével és kiterjedésével túlhaladta az aspirantúra követelményeit és időkereteit. Helyesebbnek tartották volna, ha az értekezés egy szláv nyelvet vagy legfeljebb a szláv nyelvek egy csoportját ölelte volna fel. Ez esetben jelöltnek módja lett volna önálló kutatásokra, anyaggyűjtésre, és pontosabb filológiai munkát végezhetett volna.

Az opponensek részéről a jelölt megállapításaival kapcsolatban a következő észrevételek és kiegészítő megjegyzések hangzottak el.

H a d r o v i c s L á s z l ó:

A jelölt minden szláv nyelvénél külön-külön vizsgálja a ragok és képzők genus-megkülönböztető szerepét, a genus szempontjából aktív vagy passzív szavak viselkedését szintaktikai szerkezetekben. Így ugyanaz a formula 14 esetben ismétlődik. Fenti jelenségeket egy-egy esetleg két példával illusztrálja. Vázolt feldolgozáshoz a jelölt az anyagot az egyes szláv nyelvek összefoglaló történeti és leíró nyelvtanaiból meríti — önálló kutatásokat nem végzett, anyaggyűjtés céljára szövegeket nem dolgozott fel. Opponens a dolgozatnak ezzel a munkamódszerével és felépítésével nem ért egyet. A készen kapott anyag egymás mellé sorakoztatása nem adhat igazi képet a jelölt kutató, rendszerező, elvonatkoztató képességéről. Másrészt a dolgozat imponáló terjedelme ellenére a részletekben nem elég mély. Az érdekes pedig éppen az lett volna, ha részletes elemzéssel azt tudta volna kimutatni, hogyan alakultak ki egy-egy szláv nyelv genus-viszonyai. Helyteleníti, hogy a jelenségek leírásánál túlságosan a mai nyelvállapot síkján mozog. A tanulmány aránylag

legönállóbb részének tartja az élő — élettelen, illetőleg személy — nem személy kategóriát vizsgáló fejezetet. Hasonló a nem és a névragozás viszonyát tárgyaló fejezet is. Ezekben vitába száll tudósokkal, de állításait itt sem támasztja alá saját kutatású eredményekkel.

Részletekre vonatkozóan megjegyzi, hogy a szlovén genusjelenségeknél az ige duális ragjait is meg lehetett volna említeni. Az orosz nasekomoje — rovar szót nem tartja szerencsés példának, mert aránylag fiatal tükörszó. A das Deutsche, le francais — német, francia nyelvhez hasonló szláv használat megfogalmazása nem pontos. A szerb—horvát hímnemű főnevek között — e végződés is előfordul. A szerb—horvát jelzői használatú participiumok tárgyalása túl sommás és téves. A szerb—horvát part. act. II. alakjának — o végződése nemcsak azért különböztethető meg könnyen, mert magánhangzó után áll. A nemet megkülönböztető szerb—horvát képzők felsorolása nagyon hiányos. A nehézkes vagy helytelen fogalmazás gyakran nehézzé teszi a szerző szándékának megértését. A személy — személytelenség helyett a személy — nem személy terminus használatát ajánlja.

Sulán Béla:

A jelölt célkitűzése speciálisan a genus szempontjából vizsgálni meg a szláv nyelvcsaládot, (egy nagyobb munka első lépéseként), hogy aztán általános következtetéseket vonhasson le. Egyben, sajnos, mindjárt korlátozza is e célt, mert csak az eddig feldolgozott anyagon kíván „végigmenni”, azaz lemond a genus-viszony önálló tanulmányozásáról, illetve az eddig végzett kutatások kiegészítéséről. Ez az értekezés egyik fő hiányossága, mivel a szláv nyelvek genus-viszonyainak irodalma eléggé hiányos, és egyenetlen, így a megrajzolt összkép sem lehet elég megalapozott és teljes. A készen talált anyagot morfológiai, szintaktikai, lexikológiai és szemantikai szempontból vizsgálja. Ez a módszer az értekezés egyik eredménye s vele a hiányos anyagból is több új eredményt hoz. Még több eredményt kapott volna, ha teljes következetességgel alkalmazza e módszert valamint a történetiség elvét. E módszerének köszönheti többek között a terminológia gyarapítását (aktív—passzív generitás, nyelvtani, nyelvtani—szemantikai, szemantikai generitás). A genus-megkülönböztető rag fogalma és műszava azonban nem következetes, sőt eléggé mesterkéltnak tűnik. Szláv nyelvészeti szempontból fontos, hogy a genus-viszonyok összehasonlító tanulmányozása, főleg a megosztlásos és az élő—életteleniség kategóriájába vágó genus-jelenségek alapos vizsgálata és összevetése alapján igazolja a szláv nyelvek három csoportra való beosztásának helyességét. Fodor a genust megnyilvánulása alapján szintaktikai kategóriának fogja fel — ami vitatható —, de maga is ellentmond saját meghatározásának a szófajok aktív és passzív generitásának bevezetésével. A jelölt itt nem tudott szabadulni Meillet, Sachmatov és Oberfalcer hatása alól. Ez utóbbi kongruencia meghatározásának formális vonásait már V. Mathesius is bírálta „Několik zásadních slov o kongruenci a o dvojí negaci” (Čeština a obecný jazykozpyt Praha 1947, 319—320) című írásában, — amelyet Fodor nem ismer. Bizonyára a téma nagysága s a kidolgozására szánt idő rövidege miatt nem vizsgálja kellő gondossággal a jelenségeket, s ezért helytelenül általánosít, és téves következtetésekre jut, pl. a méltóságot, címet, rangot jelentő elvont eredetű cseh főnevek egyeztetésénél, a kníže és hasonló típusú főnevekkel kapcsolatban. Sajnos, az is előfordul, hogy az irodalomban nem ismeretes

jelenséget „új” jelenségként tárgyal az egyik forrás (Oberfalconer) megfelelő helyének meg nem értése folytán. A jelöltnek további munkáiban nagyobb gondot kell fordítania a filológiai formai kellékekre. Kellően kell tagolnia. A tárgyalásnál nem lehet 1—2 utólag idézett példa alapján, vagy néhol példa nélkül messzemenő következtetéseket vonni le. A hivatkozásokat el kell különíteni a szövegtől.

Fodor István válasza az opponenseknek :

Egyszerre válaszol az opponenseknek, mivel elvi kifogásaik többnyire megegyeznek, csak a részletkérdéseket választja külön. Jogosaknak tartja az opponensek kifogásait a hibás vagy hiányos adatokkal, a munka megszerkesztésével, fogalmazásával, módszerbeli sajátásaival kapcsolatban. Ezeken túlmenően is javításokat eszközölt már a dolgozatban. Nem tudja elfogadni a dolgozat eredményeként feltüntetett két megállapítást. Így Hadrovics László megállapítását, hogy e dolgozat igazi értelme és haszna, a jelölt tudományos horizontjának kiszélesítése, s nagy mennyiségű szakirodalommal való megismerkedés. Az ő véleménye szerint ez csak alapja lehet a tudományos munkának, de nem helyettesítheti. Mindkét opponens általános nyelvészeti munkát lát e dolgozatban, ő pedig általános vagy összehasonlító szlavisztikai műként kívánná elfogadtatni. Igaz, hogy a genus-viszonyokat vizsgálja általában, de ezt konkrét szláv anyagon végzi, mint Miklosich és Vondrák tették szláv összehasonlító nyelvtanukban. A szláv anyagon kívül, természetesen, más nyelvek genus-jelenségeit is vizsgálata körébe vonta, mivel jelen dolgozatát egy nagyobb elvi munka első részének tekinti.

Rátérve a dolgozat negatívumaiként értékelt megjegyzésekre, elismeri, hogy bár az anyaggyűjtő monográfiák is a nyelvtudomány továbbfejlesztésének nélkülözhetetlen eszközei, de megértést kér a régi anyagot rendszerező, újrendező, értékelő munkáknak is, amilyen az övé. Belátja, hogy nem minden kezdő kutató kezdheti ilyen természetű munkával, de magát alkalmasnak véli ilyen feladatokra is. Az opponensek által javasolt szűkebb téma alaposabb feldolgozását nem tudta volna megoldani, mert a szláv nyelvek közül elfogadhatóan csak az oroszot beszéli. A magyarországi szláv nyelveket, nyelvjárásokat nem ismeri, s történelmileg a magyar könyvtárak sem nyújtanak elegendő anyagot. Dolgozata egyenetlen, hézagos — mint az eddigi irodalom —, de sikerült egy általános képet adnia a genus jelenségekről a szláv nyelvekben. E kép mégjobban kidomborítja a hiányosságokat, s egyben figyelmeztet a feladatokra, melyek e területen a kutatókra várnak. A dolgozat értékét és jelentőségét abban látja, hogy ez az első összefoglaló kísérlet a genus sokrétű jelenségeinek bemutatására. Szándékában volt enciklopédikusan mindazt közölni, amit a genusról írtak, s talán az ilyen részeket minősíti Hadrovics László kompilatív jellegűeknek. Sajnálja, hogy Hadrovics László csak két fejezetben lát újat, pedig ezeken kívül éppen a kompilatív részekben számos új megállapításra jutott sok részletkérdésben (a semleges nem eltűnése a volgai oroszban, egyeztetési rendellenességek a polab nyelvben stb.). Sulán Béla nyilván félreértette, úgy vélvén, hogy kompromisszumra kényszerül, s a kevéssé ismert vagy éppenséggel ismeretlen nyelvek genus-viszonyainak tanulmányozásáról lemond. Éppen ellenkezőleg már bevezetőjében mondja, hogy valamennyi nyelvcsalád eddig feldolgozott anyagát kell vizsgálat tárgyává tenni. Sajnálatos, hogy Sulán Béla e téves kompromisszum teóriából vezeti le érteke-

zése egyes hibáit : önálló adatgyűjtés-hiánya, nyelvi jelenségek és gondolkodás elszakítása, azaz formalizmus. Az a látszat, hogy a genus-megkülönböztető ragoknál nem látja e ragok mibenlétét, onnan eredhet, hogy hol genus-megkülönböztető, hol genus-jelölő ragról beszél. Másrészt ez alapelv keresztülvitele is nehézségekbe ütközik gyakran (— o a semleges főnevek és a hímnemű főnevek sg. nom.-ban). Sulán Béla opponenssel szemben továbbra is vallja, hogy a genus alaktani elkülönüléseken nyugvó mondattani jelenség. Ezt Mathesius — akinek művét szándékosan nem idézte — és egyéb tekintélyekkel szemben, saját kutatásai alapján állítja. Elismeri, sőt kidomborítja, hogy a genus alaktani jelenség (aktív—passzív generitás, genus-megkülönböztető ragok, élő—élettelenység a keleti és déli szláv nyelvekben alaktani elkülönülés hiányában nem genus jellegű kategória), de ennek nem mond ellent azzal, hogy mondattani jelenség is (a mondatrészek kongruenciája következtében). A Hadrovics László által javasolt személy — nem személy elnevezést semmivel sem tartja szerencsésebbnek a személy—személytelenység helyett, bár gondolkodni lehet rajta. Helyes Hadrovics László meglátása, hogy dolgozatot túlságosan a mai nyelvallapot síkján mozog, de lényegében azt az állapotot tükrözi vissza, amely a szláv nyelvek történeti kutatásában fennáll. A továbbiakban, Hadrovics László és Sulán Béla 3—3 adatbeli kifogásához igyekszik magyarázatot fűzni. A szerkesztéssel kapcsolatban Sulán Béla kifogására közli, hogy az egész dolgozat lezárása után kíván külön tanulmányt szentelni a nyelvtani nemnek. Hiányosságként tudomásul veszi a rendszertelen és nem megfelelő helyen történő példaközlést és stílusának nehézkességét. Az opponensek kifogásai helytállóak, de az állításaik igazolására felhozott példák nem állják meg a helyüket. Végezetül 7 pontban összefoglalja válasza lényegét és köszönetet mond azoknak, akik munkájában segítettek, főként Kniezsa István és Tamás Lajos aspiránsvezetőknek és a két opponensnek.

Kniezsa István:

Elmondja, hogy kész témával kapta Fodort aspirantúrája utolsó évében. Neki is az volt a véleménye — amit az opponensek körülírtak, — hogy a jelölt túl sok munkával kevés eredményt ér el, de ezt nem lehet kifogásolni, mert érdekes téma, amely még tanulmányokban sincs feldolgozva. A nyelvtörténeti része is azért nem elég erős, mert ez az egyes nyelvekben hiányosan van feldolgozva. A helyzet felmérése szempontjából is érdemes ilyen munkát csinálni.

Tamás Lajos:

A jelölt először az indoeurópai nyelvcsalád genus-viszonyait akarta feldolgozni. Ő beszélte rá a szűkítésre. Felhívja a figyelmet, hogy vannak a dolgozatban a reproductív anyagba vesző elvi jellegű észrevételek (az orosz nyelvjárások és köznyelv viselkedése a nemek tekintetében.) A feldolgozás 14-szeri ismétlődése a szláv nyelvek nagy száma miatt van. Az aktív és passzív generitást dialektikusan kell vizsgálni, mert aktív generitás csak ott lehet ahol passzív generitású megfelelők is vannak. Egyetért az opponensek ellenvetéseinek legnagyobb részével, de utal arra, hogy az ilyen természetű dolgozatok módszerének nálunk kevesebb hagyománya van, mint a magyar problémák feldolgozásánál.

Király Péter:

Havrának: Genera verbi című művét állítja példaképnek, amelyben elsősorban van nyelvjárási és csak másodsorban irodalmi anyag. Azaz Havránék önálló kutatást is végzett. Ha ezt Fodor is megtette volna, dolgozata színesebb, egyenletesebb lett volna. Főként a szlovák anyagnál hiányolja ezt. Felrója továbbá, hogy jelölt nem mélyül el az anyagban (duális és vocativus, az -ovi sg. dat., az -ou -u sg. inst. rag, az -r-, -s- tövű, -j végű főnevek, az -ová nőnem-képző). Végül téves adatokra hívja fel a figyelmet. A dolgozatot félig-meddig ő is úttörő munkának tartja.

Sipos István:

A forráskutatással, önálló anyaggyűjtéssel kapcsolatban megjegyzi, hogy téved Fodor István, ha azt hiszi, hogy a terepen kellett volna nyelvjárási anyagot gyűjtenie. De azokat a nyelvjárási és egyéb monográfiákat, amelyek Vondrák műve után jelentek meg, igenis be kellett volna dolgozatába dolgoznia. A módszer és források felhasználásával kapcsolatban felhívja a jelölt figyelmét, hogy helytelenül idéz, helytelenül általánosít, sok helyen nem értette meg az idegen nyelvű szöveget és adatai nem mindig pontosak. Ezekre a dolgozatból jó néhány példát idéz. Végül Fodor István görcsös védekezésével kapcsolatban úgy érzi, hogy el is feledje, nem is az észrevételeket.

Fodor István válasza a hozzászólásokra:

A hozzászólások sok konkrétumát, mégha nagyrészt hibákra is vonatkoznak, köszöni. Az adatok legnagyobb részére azonban nem tud kapásból válaszolni. Sok esetben azért hozott csak egy példát, mert nem ismeri a kérdéses nyelvet. Sok dolognak az észrevételek alapján fog utánanézni. *Király Péter* kérdésére a nőnemű kongruenciával kapcsolatban csak azt tudja, hogy bizonyos esetekben fordul elő, pl. *není možná*. A forrásmunkák használatával kapcsolatban nem tartja szükségesnek, hogy önálló forrásmunkákra támaszkodjon. Nem hiszi, hogy kis utánjárással pótolhatta volna a hiányokat, mert a bevezetőben említett 8–10 szöveg vizsgálata is két havi munka volt. Sok munkához nem jutott hozzá, vagy könyvtárközi kölcsönzés útján későn érkeztek meg. *Sipos István* megjegyzésével kapcsolatban, hogy nem szívesen hallja saját dolgozatával kapcsolatban az észrevételeket, elismeri, hogy hosszan beszélt, de szükségét érezte a felrótt hibák cáfolásának.

Hadrovics László:

A jelölt válaszát bőven kielégítőnek találta, de úgy látja, hogy időnként mellékvágányra tévedt, pl. ő távolról sem kívánta, hogy egy délszláv dialektus hangsúlyviszonyait dolgozza fel. Nem tartja logikusnak azt az érvelést sem, hogy egy szláv nyelv genus-viszonyainak a vizsgálata több időt vett volna igénybe, mint az összes szláv nyelveké. Végül visszautasítja a munka folyamán nyújtott segítségért szép szavakkal mondott köszönetet, mert csak egy-egy könyvet vagy cikket jelölt meg átnézésre.

Sulán Béla:

Továbbra is fenntartja, hogy célszerűbb lett volna egy szláv nyelv kidolgozása régebbi és újabb szövegek eredeti feldolgozása alapján. Nem érti, hogy miért tiltakozik a jelölt dolgozata általános nyelvészeti jellege ellen, mintha az dehonesztáló volna. Az igaz, hogy az opponált kérdések közt vannak vitathatók, de a jelölt válaszai arra mutatnak, hogy nem latolgat minden körülményt. Egy meghatározás akkor jó, ha a lényegét fejezi ki. A genusnál tehát szem előtt kell tartani, hogy történeti kategória, amely sok helyen megszűnőben van vagy megszűnt. Fodor István genus meghatározása sem általában, sem a szláv nyelvekre nem pontos, mert nem mindig mondattani sajátságokban nyilvánul meg, amint azt a szláv nyelvek férfi és női foglalkozást, állatok hím vagy nőstényét kifejező külön képzők bizonyítják. A nyelv és gondolkodás egységénél sem lehet bizonyos nyilvánvaló összefüggéseket negligálni, pl. a genus kategóriával rendelkező nyelvekben egy főnév sem képzelhető el nem nélkül, s néha a jelentést is a genus határozza meg: le livre — la livre, das Schild—der Schild, Das Kiefer, Der Kiefer stb. A történetiség nem domborodik ki eléggé a dolgozatban (a cseh neutrum többesszámú egyeztetése nem is magyarázható e nélkül). Mindezeket meg kell fontolni a végleges meghatározásnál.

*

Vita után a bíráló bizottság a disszertációt a következő indokolással javasolja elfogadásra: a témaválasztás nem volt eléggé szerencsés, hasonló széleskörű téma ui. az aspirantúra ideje alatt teljes értékkel aligha dolgozható fel, és a vita során kiderült, hogy ezért az értekezésben hiányok vannak, mégis a jelölt kiterjedt ismeretekről tett bizonyosságot, igen nagy szakirodalmat dolgozott fel, olyan természetű munkát végzett, amelyre mintát nem találhatott, vizsgálatai pedig nem jelentéktelen tudományos eredményekkel is jártak.

A vitát összefoglalta:

Sipos István

a Bizottság titkára

N. SEBESTYÉN IRÉN: „SZAMOJÉD JELZŐS SZERKEZETEK” CÍMŰ DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

N. Sebestyén Irén doktori értekezésének vitáját a TMB. 1956. június 13-án tartotta. A kiküldött bírálóbizottság elnöke Ligeti Lajos akadémikus, titkára Gáldi László a nyelvtudományok doktora, tagjai pedig Knieszsa István és Pais Dezső akadémikusok, Tamás Lajos levelező tag, valamint Mészöly Gedeon, a nyelvtudományok doktora voltak. Az értekezés opponenseiként Bárczi Géza akadémikus, Beke Ödön és Lakó György levelező tagok működtek közre.

A vitaülés megnyitása után a bizottság titkára a jelölt eddigi tudományos munkásságát, majd N. Sebestyén Irén értekezésének a téziseit ismertette.

A bizottság elsőnek Bárczi Géza opponensi véleményét hallgatta meg. Bárczi Géza bevezetőjében hangsúlyozta, hogy opponensi jelentése bizonyos mértékben arra a szakvéleményre épül, amelyet Hajdú Péter készített a